

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ *ЕМОЦИИ И ИНТЕЛЕКТ: РЕПРЕЗЕНТАЦИИ В ЕЗИЦИТЕ И КУЛТУРИТЕ НА БАЛКАНИТЕ*

В периода от 22 до 24 януари 2025 г. в Нова конферентна зала на СУ „Св. Климент Охридски“ се проведе международната научна конференция *Емоции и интелект: Репрезентации в езиците и културите на Балканите*, организирана от представители на Института по балканистика с център по тракология „Проф. Александър Фол“ при БАН и Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Събитието бе организирано с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ в рамките на програмата с Фондация „Александър фон Хумболт“, договор № КП-06-МНФ/42 от 26.09.2024 г.

Началото на конференцията беше поставено с приветствие към участниците и гостите от представител на организационния комитет – д-р Иван Петров, след което се откри и първата секция по етимология и индоевропеистика, в която се представиха четири доклада, разглеждащи произхода на думите, с които се назовават някои емоционални състояния – любов, омраза, страх и др.

Томас Оландер от Дания изнесе доклад на тема *Loving and Hating in Indo-European: A Phylogenetic View on Emotions and Intellect*. В своя текст авторът представи етимологичен и семантичен анализ на думите ‘любов’ и ‘омраза’ в избрани индоевропейски езици. Целта му беше чрез изработване на филогенетични дървета да установи, ако е възможно, думи, изразяващи емоции и интелект в реконструираният възли от по-висок ред на индоевропейското ро-

дословно дърво, както и да изведе общи модели на семантична еволюция в това семантично поле.

В статията си *On the Etymology of Some Balkan Words for Emotions* доц. Биляна Михайлова и ас. Борислав Петров представиха наблюдения върху произхода и семантичния развой на две лексеми, с които се назовава страхът в гръцки и албански език. Фокусът на работата на доц. Михайлова беше гр. *λαχτάρα*, докато ас. Б. Петров бе поставил акцент върху произхода и семантичната еволюция на староалбанската форма **dro*. Заключениеето на двамата автори беше, че в повечето индоевропейски езици в семантичния развой на думите, назоваващи емоцията страх, са физически действия, породени от емоционалното състояние ‘бягам, тичам’, ‘треперя’, ‘сковavam се, парализирам се’. В текстовете на двамата езиковеди бяха предложени нови етимологии за произхода на споменатите лексеми.

Полският изследовател Марек Майер в съвместния си доклад с Рафал Шептински *Malāk ot vas: The intellectual conceptualization of dimension, age, and evaluation in Bulgarian dialects as exemplified by the non-marked comparative* представи свои наблюдения върху компаративните конструкции в източнoбългарските говори.

Работната програма продължи с докладите от секцията по класическа античност. Гл. ас. д-р Димитър Илиев представи доклад на тема: *Emotions*

in Translation: The Stoic Distinctions in the Fourth Book in Cicero's Tusculan Disputations. Авторът беше разгледал репрезентацията на емоциите в „Тускуланските диспути на Цицерон“, книга четвърта. В този текст емоциите са разделени в четири основни категории – тъга, страх, похот и радост, допълнително разделени в подкатегории. Речникът на тези емоции, преведени от гръцки на латински от Цицерон, беше в центъра на доклада. Авторът обърна специално внимание и на превода на този лексикон на български език.

Доц. Стиляна Баталова от Кирило-Методиевския научен център при БАН сподели с присъстващите своите разсъждения върху *Разума и чувствата в житието на св. Евстатий Плакида или за психологията в агиографския разказ*. Бяха разглеждани вербалните и невербалните изрази на разума и емоциите на героя-свещец, които придават по-голямо психологическо въздействие върху аудиторията и способстват за възприятието на богословското и поучително съдържание на агиографския разказ.

Следобедната секция на първия конференентен ден продължи с четири доклада, обединени от общо тематично поле – *Средновековни Балкани*.

Доц. д-р Диана Атанасова от катедрата по Кирилометодиевистика във ФСлФ изнесе доклад на тема *Възпитание на чувствата в старобългарската агиография*, в който акцентира върху душевните и телесните преживявания на героите в някои емблематични за отделните епохи и литературни контексти агиографски творби. Авторката обърна внимание на лексикалните маркери, назоваващи тези емоционални състояния, както и на семантичната им роля и как функционират те по отношение на фабулата на анализираните в изложението текстове.

Зоран Йованович от Института за византийски изследвания към Сръбската академия на науките в Белград изнесе доклад на тема *Γεννάδιος σοι ταυτί δακρύων ἄδω – The Expression of Emotions in the Texts of Gennadios Scholarios*. Основната цел на автора беше да анализира емоциите, изразени от теолога и философ Генадий II Схolariй в неговите трудове.

Доц. д-р Герасим Петрински от катедра Реторика на Философския факултет представи текст на тема: *Λογος и Παθος: Политическа и социална демонизация във византийската агиография (VI–XI в.)*. Изследването беше съсредоточено основно върху информация от византийската агиография от VI – IX в.

Четвъртата секция на първия конференентен ден отново беше посветена на репрезентацията на емоциите и интелекта в литературите и езиците на средновековните балкански народи.

Проф. д-р Лора Тасева от Института за балканистика с Център по тракология към БАН презентира пред публиката в залата изследване, посветено на *Старобългарските преводни корелати на ἀμφιβάλλω ‘съмнявам се; споря’*. Въз основа на *Řecko-staroslověnský index* и двуезични речници към конкретни преводни паметници от IX–XI век бяха систематизирани съответствията на гръцкия глагол ἀμφιβάλλω ‘съмнявам се; споря’. Целта на доклада беше да се установи дали за изразяване на двете основни семантики има доминиращи и по-рядко използвани старобългарски лексеми, и дали се наблюдават никакви предпочитания към конкретни синоними, обвързани с определени текстове.

Доц. д-р Екатерина Дикова от Института за балканистика с Център по тракология презентира своите разсъждения за концептуализацията на *νοητός* в два южнославянски превода на синак-

сарните поеми. При тринадесет от петнадесет употреби на *νοητός* в български език се превежда с *мисленъ*, а в сръбски *чоувствънь*. Авторката отбеляза, че тази семантична особеност се наблюдава само при превода на прилагателни имена, тъй като съществителното *νοῦς* и в двата езика е преведено с *оумъ* или *мисль*.

Д-р Иван Петров представи доклад, посветен на езика, използван за изразяване на емоции и интелект в текстовете на св. Исаак Сирий (Исаак Сириец), епископ Ниневийски, преведени на славянски. Авторът беше подготвил сравнение на части от превода на църковнославянски с оригинала на гръцки език. Използваната терминология беше сравнена с преводните еквиваленти, открити в други аскетични произведения, преведени на славянски. Освен в лингвистичен аспект, изследването проследи и предаването на идеи чрез превод.

Петра Станковска от Любляна в своето изследване *Lexemes доухъ, доуша in Old Church Slavonic translations of biblical and homiletic texts from Greek and Latin* разсъждаваше върху преводите на лексемите *доухъ* и *доуша* в библейските и хомилетични текстове.

Вторият ден на конференцията започна с доклада на Томас Дайбер – *OCS тако ми*, в който авторът акцентира върху аргументативната и реторическа функция на клетвите от гледна точка на Теорията на речевите актове. В доклада бе обърнато внимание дали и как произнасянето на клетви, като емоционални изрази с трансцендентални условия за истинност, може да допринесе за реконструиране на всекидневното поведение през славянското Средновековие.

Доц. д-р Екатерина Дикова заедно с нейния колега от университета в Инсбрук проф. Юрген Фуксбауер представиха пред присъстващите в залата дейностите по проекта *Славянски*

преводи на византийското православие (оригинално име на проекта: *The Slavonic Metaphrasis of Byzantine Orthodoxy*). Докладът се съсредоточава върху частта на проекта, която е свързана със събирането и разработването на база данни с възможност за търсене и реализирането на достъпен индекс за гръцко-славянска преводна литература. Референтният инструмент или, всъщност, инвентар, се основава на ръкописния авторски указател на Франсис Томсън, преобразуван в семантичен MediaWiki формат. Метаданните във всяка от неговите статии са йерархично и асоциативно структурирани така, че да изясняват взаимовръзките между текстовете и категориите, както и връзките с други съответни каталози като CPG, BHG, Pinakes, BHBS и др.

В своя доклад *Infinitives and Participles after the Verb 'to think' in the Preslav Translation of John Chrysostom's De statu* доц. д-р Анета Димитрова акцентира върху предаването на т.нар. декларативен инфинитив след глаголи със значение 'мисля' в преславския превод на словото „За статуите“ на Йоан Златоуст. Авторката отбеляза, че в старогръцкия език има различни начини за изразяване на съдържанието на *verba dicendi et cogitandi*, като най-разпространен е инфинитивът или *accusativus cum infinitivo*. В старобългарския език декларативните инфинитиви са в конкуренция с подчинените изречения и причастия, като именно последните са предпочетени в текста, анализиран от доц. д-р А. Димитрова в нейната презентация.

Фабио Маион от университета в Инсбрук представи пред присъстващите в залата статия на тема: *On the relationship of the Greek and the Slavonic texts of the Manasses Chronicle*. В своя текст авторът си беше поставил за цел да сравни гръцкия и славянския превод на Манасиевата Хроника. Въз основа на

направените изводи Ф. Маион представи списък на пасажите, в които гръцкият текст се отклонява от славянския.

Преслава Георгиева от СУ „Св. Климент Охридски“ представи своите анализи за *Лексиката, свързана с акта на четене, в Житието на св. Григорий Акрагантски*. Цитираният текст акцентира върху отношението между гръцкия оригинал и славянския превод и до каква степен богатата терминология, свързана с типовете писмени паметници и четива, е запазена в славянския превод на житието. В текста се разглеждат и преводните решения за названията на книгите от Светото писание и на различни богословски и богослужбени текстове, които авторът откроява като основен източник на знание и опит за Григорий Акрагантски.

Томаш Микулка от университета в Прага в своята статия *On Contemplation in Early Slavic Christianity: An Analysis of Textual Evidence* обърна внимание на темата за съзерцанието, считано за най-висша възможна интелектуална дейност на човека, в контекста на ранното славянско християнство. В текста бяха съчетани два подхода – богословски и лингвистичен. В своята студия авторът направи преглед на старобългарската лексика, свързана със съзерцаването, като подчерта нейното семантично развитие и нюанси.

Колегата Симеон Декер в своя текст *Emotivity and appellative means in homiletical texts by Gregory the Great: A three-tiered historical comparison between Latin, Church Slavonic and Modern Czech* акцентира върху стратегиите за участие на публиката и емоционалните средства за обръщение в хомилиите на Григорий I Велики (ок. 540-604) към евангелията. Авторът е поставил в центъра на своето изследване апелативния аспект емоционалните знаци. За целите на текста е направено разграничение между преки

и непреки средства за обръщение. Сред преките бяха отличени вокативи и императиви, които имат по-голяма емотивност, а от непреките – латинският герундий. Акцент в изследването е преводът на латинското деепричастие с препоръчително значение. Григорий I Велики често ги е използвал, за да се обърне към аудиторията си в комбинация с вокатив.

Следобедната сесия на втория ден на конференцията продължи с доклада на проф. д.ф.н. Марияна Цибранска-Костова – *Гняв, страх, радост в средновековната битка и тяхното езиково изражение*. Целта на доклада е да извлече лингвистична и културологична информация за трите базови емоции по време на война въз основа на точно определен източник: Чудесата на св. Димитър Солунски от хартофилакс Йоан Ставракий (живял през втората половина на XIII в.) в техния славянски превод от XIV или XV век. В края на представянето си авторката направи обобщение, че страхът, гневът и радостта се проявяват като колективни състояния и се описват чрез устойчив речник от лексеми, фраземи и символи. Подкрепя се тезата за синкретичност на средновековния текст и разликата спрямо съвременната индивидуалистична психология.

Доц. д-р Татяна Илиева от Кирило-Методиевския научен център при БАН представи своите прочити на символното значение на глаголическата азбука и по-специално на знака Ѡ (ѠѢДѢ). Авторката направи обзор на досегашните изследвания върху съответния знак от гледна точка на рационалистичната наука и на символическите интерпретации, допълнени с личните ѝ наблюдения и разсъждения. Бяха анализирани формата на знака, неговото име, числовата му стойност и свързаната с тях символика, след което бе предложено тълкуване на контекстуалните връзки с другите букви от

азбуката. Накрая авторката представи художествената интерпретация на буквата.

В статията си *Що е то „ливански кедр“ в библейски цитати и мястото му в старобългарската литература?*, Иван Илиев от СУ „Св. Климент Охридски“ проследи употребата на ливанския кедр в Стария завет и по-специално в пророческите книги Иеремия и Иезекиил. Акцентът беше поставен върху смисловата употреба на кедръ в апокрифната и прабиблейската литература и връзката му с Кръстното дърво.

Конференцията продължи с докладите от частта за емоции и интелект в културите и езиците на народите. Докладите от тази секция бяха обединени от общо поле на анализ – балканските езици и култури. В своя доклад *Благодарността – емоция или познание*, проф. д.ф.н. Петя Асенова и доц. Христина Марку разсъждаваха върху мястото на благодарността сред основните емоции. Целта на изследването е да се намери опора за анализирането на чувството за благодарност в данните на езика, познанието, културата и (речевото) общуване, предимно в балканския ареал.

Секцията за емоциите в културата и езиците на Балканите продължи с представянето на Даниел Томов, който сподели своите наблюдения върху етимологията и семантичния развой на някои от думите, с които балканските народи назовават емоцията „тъга“. Централно място в изследването на Д. Томов заемаха моделите на семантичен развой на думите за тъга в езиците от БЕС.

Паола Грасо от университета във Венеция представи доклад на тема: *Translation strategies for lexemes referring to emotions and intellect in the Old Bulgarian version of Oration n°38 by Gregory of*

Nazianzus. Авторката си беше поставила за цел да анализира преводаческите стратегии, използвани за предаване на лексеми, отнасящи се до емоциите и интелекта в старобългарската версия на *Oration n°38* на Григорий Богослов (Назиански).

В края на втория ден на конференцията беше представен старобългарско-гръцкият¹ и гръцко-старобългарският² речник (индекс) на Учителното евангелие на Константин Преславски, изработен по проект, финансиран от ФНИ. Проф. д-р Лора Тасева – ръководител на проекта, запозна публиката с процеса на работа във всеки един от етапите на проекта, а рецензентите на двата тома изразиха своето възхищение от свършената работа. Те отбелязаха многократно значението на речника за старобългаристиката и медиевистиката.

Последният ден на конференцията продължи с доклади, посветени на репрезентацията на емоциите и интелекта в езиците и културите на народите.

Елиас Бунатиру в доклада си *Attitudes and emotions towards the Croatian mother tongue under the Ustaša regime (1941–1945)* си беше поставил за цел да изследва емоциите и нагласите към майчиния хърватски език в обширна колекция от официални съобщения на правителството на Усташа относно правилния език, включени в *Samardžija* (1993) и в *Samardžija* (2008). В своето изложение авторът направи заключение за културната политика на усташката държава, както и за нейната културна идеология.

Доц. д-р Мая Александрова от СУ „Св. Климент Охридски“ представи пред присъстващите своите разсъждения върху образа на богинята в световната митология. Авторката отбеляза, че богините могат да са не само гневни и

¹ <https://doi.org/10.62761/552.UE.v1>

² <https://doi.org/10.62761/576.UE.v2>

страшни – те дават живот и го отнемат, те носят плодородие, но и суша, бури и болести, те създават, но и рушат – тази многовалентност е характерна за различни култури. Богините си приличат, но и се различават – по отношение на своите имена, хипостазии и функции. Опитът да се установи техният произход води до Великата богиня от палеолита. Връзката между страха и гнева като основни човешки емоции с многото лица на Великата богиня и нейните различни проявления ни помага да осветлим древните корени на нашата собствена култура и отношението ѝ спрямо други (култури), както и взаимните влияния между тях, осъществили се вследствие на междуетнически контакти в различни исторически периоди.

Гергана Петкова (Медицински университет – Пловдив) и Ваня Иванова (Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“) представиха доклад, посветен на значението на емоциите в български и английски изрази и устойчиви словосъчетания с компонент цвят. Акцентът на доклада беше върху възприемането на белия и черния цвят от българското и английското народно съзнание. Авторките направиха заключения за близостта на българския и английския език във фразеологията. Бяха изведени примери, специфични за двата анализирани езика, но и такива, които са общи за тях.

Проф. д-р Тодор Христов от катедра „Теория на литературата“ (СУ) представи пред присъстващите в залата доклад, който обвързва емоциите и интелекта със семейните терапевтични сесии.

Проф. д-р Анастасия Петрова от Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“ представи доклад на тема: *От перцепция към емоция. Синестемията в балканските езици като предмет на лингвистично изследване*. Обект на изследването в споменатия

текст беше проявата на синестемия във фразеологията на езиците от БЕС. Акцентът беше поставен върху употребите на някои термини от емоционално-интелектуалната сфера, назоваващи абстрактни понятия като ‘настроение’, ‘мисъл’, ‘ум’, ‘безразличие’, ‘ненавист’, ‘ревност’ и т.н., и функциониращи в синтагми със „сетивни“ думи.

Гл. ас. д-р Мартин Стефанов от ФСлФ на СУ „Св. Климент Охридски“ в доклада си *The conceptualization of intellectual capacities and emotions in the animalistic phraseological units in South Slavic languages* се беше фокусирал върху разглеждането на начините за концептуализация на интелекта и емоциите във фразеологизми с компонент „животни“ в български, сръбски, хърватски и словенски език. Бяха обсъдени по-скоро негативните характеристики на животните, проявени във фразеологията на славянските езици. Акцентът в доклада беше върху слабите интелектуални способности на някои животински видове. В своята работа д-р Стефанов беше разгледал и някои ключови емоции (гняв, любов и др.) и тяхната репрезентация в анималистични фразеологични единици от славянските езици.

Краят на конференцията дойде с доклада на проф. д-р Йовка Тишева и доц. д-р Марина Джонова *Aspectual features of emotional predicates*. Текстът се фокусира върху синтактичната реализация на аргументи към предикативи, означаващи емоционални състояния. Авторите си бяха поставили за цел да опишат структурата на предиката, броя на аргументите и семантичните роли, за да определят дали анализираните глаголи са от типа уплаха или страх. Авторките целяха да проверят чрез примери от български и английски език дали заключението, че в английски език предикатите за преживявания (fear/like) са по-често стативни,

а стимул-ориентираните (frighten/please) могат да бъдат стативни или евентативни (инхоативни), важи и за българския език. Специално внимание беше обърнато на двойките, образувани от преходни и не-преходния възвратен глагол, които имат различна синтактична реализация, тъй като принадлежат към различни аспекти-ални (онтологични) класове.

Тридневната научна конференция приключи с благодарности от организаторите към участниците и гостите.

Резултатите от научните изследвания, представени по време на конференцията, са от изключителна важност

за съвременната лингвистика. Фактът, че повечето от презентациите обединяваха различни полета на езикознанието, свидетелства за тяхната интердисциплинарност. Добрата организация на конференцията пък е пример за ефективното сътрудничество между висшите образователни и научни институции.

Assist. Prof. Daniel Tomov, PhD

Department of Romance Studies
Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Sofia, Bulgaria

e-mail: djtomov@uni-sofia.bg